

Michal Tomášek

VIKTOR KNAPP V BRÁNĚ JAZYKŮ

Abstrakt: Profesor Viktor Knapp ovládal několik cizích jazyků – angličtinu, francouzštinu, němčinu, ruštinu a španělštinu. Ve 30. letech získal jako student pražského gymnázia solidní znalosti latiny, která je považována za základ všeobecné i jazykové logiky. Viktor Knapp představil svoji první sémantickou analýzu právní terminologie v roce 1947 ve své knize o nacistické právní filozofii. Během 60. a 70. let dospěl k významným teoretickým závěrům o právním jazyku, právním metajazyku a o jazykovém výkladu. Všechny zmíněné metody aplikoval Viktor Knapp ve svých monografiích a statích o srovnávacím právu. Přínos Viktora Knappa ke všeobecné teorii právního překladu nachází široké uplatnění i v dnešní době v teorii a praxi současného evropského práva.

Klíčová slova: Viktor Knapp, právní jazyk, právní lingvistika, právní překlad, evropské právo

ÚVOD

Děkuji Janu Amosi Komenskému, že jsem si pro titulěk tohoto článku mohl vypůjčit část názvu jeho díla *Janua linguarum reserata*.¹ Ostatně, je to svým způsobem metafora. Pro většinu přispěvatelů do tohoto zvláštního čísla *Právnicka* ke 100. výročí narození Viktora Knappa měla řada jeho myšlenek a didaktických či propedeutických zásad hodnotu srovnatelnou s obecnou hodnotou učení Komenského. O tom však na tomto místě hovořit nemíním. Mým záměrem je vzpomenout význam Viktora Knappa v souvislosti se vztahem jazyka a práva se zvláštním zřetelem k cizím jazykům.

Viktor Knapp měl pro studium a aplikaci vztahu cizích jazyků a práva jedinečnou průpravu. Aktivně ovládal řadu jazyků, zejména francouzštinu, němčinu, angličtinu, ruštinu, ale i italštinu a španělštinu. Těmito jazyky nejen hovořil, ale také přednášel na zahraničních univerzitách. Kromě toho byl schopen pasivně používat i celou řadu jazyků dalších. Za velmi důležitou považoval všeobecnou jazykovou průpravu znalostí latiny. Ta mu umožňovala nejen proniknout do tajů hlavně románských jazyků, ale také už během středoškolských studií získat solidní základy všeobecné logiky, jež, jak známo, latina skýtá. Viktor Knapp maturoval v roce 1932 na smíchovském Vančurově reálném gymnáziu (dnes gymnázium Na Zatlance). *Spočítal jsem si*, vzpomíná Viktor Knapp, *že jsem měl po celých osm let od primy do oktávy přes dva tisíce hodin latiny*. Jeho profesor latiny, významný pedagog a svého času i ředitel Vančurova reálného gymnázia Augustin Wolf dovedl Viktora Knappa natolik strhnout k antické kultuře a latinskému jazyku, že se podle svých slov *latinsky naučil tak, že pak na právnické fakultě četl latinské texty, jako by byly psány česky, což velmi usnadnilo učení*.² Viktor Knapp se až do sklonku svého života výbornou znalostí latiny nejen, jak sám říkal, *rád blýskl*, ale bylo mu sympatické, když v obdobném směru našel „spřízněnou duši“. Také já sám jsem 50 let po Viktoru Knappovi na témže gymnáziu podlehl kouzlu latinského jazyka, k čemuž mně Viktor Knapp v dopise 16. května 1988 napsal: *Eheu fugaces labuntur anni – troufnul jsem si napsat*

¹ NOVÁK, J. V. *Jan Amos Komenský, jeho život a spisy*. Praha: Dědictví Komenského, 1932.

² KNAPP, V. *Proměny času*. Praha: Prospektrum, 1998, s. 13.

tento verš latinsky, poněvadž patříte k vymírající části našeho vzdělanectva, která tomu rozumí.

Latina ovšem zdaleka nebyla jedinou lingvistickou přípravou Viktora Knappa z dob jeho gymnaziálních studií. Podle svých vzpomínek studoval na střední škole ještě němčinu a francouzštinu a sám se naučil rusky, což ve 30. letech nebylo, na rozdíl od dob středoškolských studií mé generace, vůbec obvyklé. Znalosti živých jazyků uplatnil spíše než na právnické fakultě v nakladatelství Sfinx, spojeném osobností nakladatele Bohumila Jandy s prvorepublikovými Literárními novinami, kde při studiu práv dělal lektora krásné literatury. *Uměl jsem dobře latinsky, francouzsky a německy a obstojně i anglicky, italsky a španělsky. S touto výzbrojí jsem neváhal přijmout k lektorování i knihy portugalské, holandské a dánské (Zkrátka drzé čelo lepší než poplužní dvůr). Ale s pomocí jazyků, které jsem znal, jsem většinou porozuměl i obsahu knih v jazycích, které jsem neznal, a někdy jsem si jej tak trochu přivymyslel.*³

1. PŘED BRANAMI JAZYKŮ

Své hluboké jazykové znalosti dal Viktor Knapp poprvé významně do služeb právní vědy v díle *Problém nacistické právní filozofie* z roku 1947.⁴ Z právnělingvistického hlediska se toto dílo vyznačuje mimo jiné přesným českým překladem německé nacistické právní terminologie, ale také zajímavými právně překladatelskými úvahami. Kupříkladu k tezi Rudolfa Becherta,⁵ že *Das Recht ist die Ueberzeugung vom Rechten* poukazuje Viktor Knapp na grotesknost příslušné definice, kterou nechtěně odhalil i český dobový překlad, že *právo je přesvědčením o právu*⁶ nebo že *pravým právem je národní právní přesvědčení*.⁷ K samotnému jazykovému výkladu práva upozorňuje Viktor Knapp na tezi Heinze Hildebrandta,⁸ který dělí jazykový výklad na dvě skupiny, totiž na „opravu slov“ (*Wortberechtigung*) tzv. „představou příkazu“ (*Gebotsvorstellung*) a na „zjištění příkazu“ (*Gebotsfeststellung*). Oprava slov je přitom pro Hildebrandta ryzí činností poznávací, kdežto zjištění příkazu z jeho účelu je věcí jednak poznání, jednak hodnocení. Dle Knappa tu Hildebrandt celkem správně rozlišuje předběžný obraz příkazu (*vorläufige Gebotsbilder*) a konečně zjištění příkazu (*Gebotsfeststellung*). Předběžným obrazem je představa, která vzniká pouze ze slov izolovaného textu normy. Ovšem kategorii „oprava slov“ považuje Knapp za nadbytečnou. Naopak zdůrazňuje nutnost výkladu práva jako nutnosti zjistit všechny představy, které jsou textem izolované normy vzbuzeny, a pak vyzkoumat ze vztahů normy k ostatním složkám nikoliv onu představu, kterou normotvůrce skutečně psychicky chtěl, nýbrž onu, kterou logicky můžeme za jeho vůli považovat.⁹

Z hlediska vztahu lingvistiky a práva tak poukázal Viktor Knapp v díle *Problémy nacistické právní filozofie* na pojetí jazykového znaku jako zabstraktněného odrazu objektivní

³ KNAPP, V., op. cit. v pozn. 2, s. 39–40.

⁴ KNAPP, V. *Problém nacistické právní filozofie*. Praha: Právnické nakladatelství Linhart, 1947, reprint, Praha: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2002.

⁵ BECHERT, R. *Grundzüge der Nationalsozialistische Rechtslehre*. Leipzig: Kohlhammer, 1941.

⁶ NÝDL, B. *Základy nacionálněsocialistické nauky právní*. Praha: Právnické nakladatelství Linhart, 1939.

⁷ MANDL, V. *Právní soustava Německé říše*. Praha: Právnické nakladatelství Linhart, 1939.

⁸ HILDEBRANDT, H. *Rechtsfindung im neuen deutschen Staate*. Berlin–Leipzig: de Gruyter, 1935.

⁹ KNAPP, V., op. cit. v pozn. 4, s. 163.

skutečnosti. Podobně jako je interpretace (výklad) práva spojnicí mezi právní normou, tak jak byla právotvůrcem vytvořena, a jejím skutečným působením ve společnosti, spojuje intrasémiotický (vnitrojazykový) překlad právní projevy s jejich skutečným významem. *Interpretace práva*, píše V. Knapp,¹⁰ je *myšlenkový pochod příkládající význam znakům, tj. zjišťování designátů právní normy dle jazykového výrazu. Tento proces nejen explicitně vyjevuje význam právní normy, který je v jejích slovech implicite obsažen, ale právní normu též doplňuje*. Interpretace práva podle V. Knappa nejen vyjevuje *quid juris*, ale nejednou to sama spoluurčuje.¹¹ Interpretace práva je tedy běžně proces, ve kterém se udílí význam právní normě, a to zejména pro účely aplikace práva. Intrasémiotický (vnitrojazykový) překlad podobně udílí význam právním projevům, zjišťuje jejich designáty, ale nikoliv pro účely aplikace práva, nýbrž pro účely překladu z jednoho jazyka do druhého, čili pro účely intersémiotického (mezijazykového) překladu. Oba procesy jsou shodně postaveny na předpokladu, že právní projev označuje (denotuje, designuje) nějakou skutečnost. Skutečnost, která je právním projevem označována, se nazývá „designát“ (někdy též „denotát“), právní projev, který ji označuje, se nazývá „designátor“. Z řečeného může poměrně snadno vyplynout, že pojmy „interpretace (výklad) práva“ a „intrasémiotický (vnitrojazykový) překlad“ jsou pojmy synonymní, což není tak docela pravda. Nepatrný rozdíl mezi oběma pojmy, či spíše mezi oběma procesy, který každý z obou pojmů označuje, lze popsat na základě rozlišení, zda se o určitých skutečnostech mluví jako o věcech – *de re*, nebo jako o názvech – *de dicto*.

2. JAZYK A KYBERNETIKA

Mimořádné místo v díle Viktora Knappa zaujímají jeho práce o využití kybernetiky v právu. Jeho kniha *O možnostech použití kybernetických metod v právu* z roku 1963 vyšla nejen česky, ale též v ruštině a v italštině.¹² Viktor Knapp je tak hodnocen jako jeden ze zakladatelů právní kybernetiky nejen u nás, ale i v mezinárodním měřítku.¹³ Stať, kterou tu píšeme, není ovšem zaměřena na otázky právní kybernetiky. Jejich rozbor ponechávám povolanejším. Soustředím se proto na ty pasáže Knappovy knihy o kybernetických metodách, které měly zásadní význam pro rozvoj právní lingvistiky a překladu právního jazyka. Jsou jimi zejména Knappovy úvahy o „metajazyku“ a tzv. „právním metajazyku“. *Metajazyk*, píše Viktor Knapp, je *pojmem logiky, v níž se jím rozumí jazyk, kterým popisujeme vyjadřovací soustavu a jímž vyjadřujeme pravidla platná v této soustavě, na rozdíl od jazyka, kterým vyjadřujeme tvrzení o objektech, poznatky o určité oblasti*.¹⁴

Definici právního jazyka podává Viktor Knapp zřetelně v díle *Právo a informace* z roku 1988.¹⁵ Právní jazyk, píše V. Knapp, je nad veškerou pochybnost součástí každého spisov-

¹⁰ KNAPP, V. *Velké právní systémy: úvod do srovnávací právní vědy*. Praha: C. H. Beck, 1996.

¹¹ KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck/SEVT, 1995.

¹² KNAPP, V. *O možnostech použití kybernetických metod v právu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963.

¹³ Životní jubileum akademika Viktora Knappa. *Právník*. 1983, roč. 122, č. 12, s. 1139.

¹⁴ KNAPP, V. *O možnosti použití kybernetických metod v právu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 195–196.

¹⁵ KNAPP, V. *Právo a informace*. Praha: Academia, 1988.

ného jazyka. Je odborným jazykem, jímž jsou zachyceny a přenášeny právní texty. Kromě spisovného právního jazyka existují i nespisovné jazyky právní, jako jsou např. různé mluvené jazyky profesionální (soudcovský, vůbec justiční – tedy *právnícký jazyk*) a existují i právní slangy (např. studentský).¹⁶ Existenci právního jazyka lze těžko popřít. V odborné literatuře se o to pokouší například francouzský komparatista Henri Battifol, který v pochybnostech o existenci právního jazyka připouští tzv. *légitimité contestée du langage juridique*, čili *popíranou oprávněnost právního jazyka*.¹⁷ Právní jazyk je charakterizován mimo jiné určitou ustáleností vyjadřování v odborných kontextech, včetně kontextu právního, kterou lze dát do protikladu k určité volnosti vyjadřování uměleckého. Německý právní lingvista W. Grahn v této souvislosti o právním jazyku říká přímo, že to není žádná *Edelsprache* (vytříbený jazyk), ale *Zwecksprache* (účelový jazyk) a že nesměřuje v prvé řadě ke kráse vyjadřování, nýbrž k účelu přesného sdělení.¹⁸

V aplikaci na právní jazyk a právní lingvistiku vůbec později Viktor Knapp dovodil, že právní metajazyk se uplatňuje zejména při vymezení významu právních pojmů, a proto se za projevy právního metajazyka považují především definice či, přesněji řečeno, jejich součást, zvaná *definiens*, čili ta část definice, jíž se pojem (*definiendum*) vymezuje.¹⁹ V právu se vyskytují zejména definice zákonné (legální), které jsou uvedeny přímo v právním předpisu a jsou právně závazné, definice vědecké a konečně definice vytvořené v aplikační jazykové vrstvě. Obsahem sémantického vztahu v právním metajazyku je hlavně deskriptivní funkce metajazyková. Právě tu lze nalézt u definic. Jsou však i takové projevy právního metajazyka, které plní vůči kódu právního jazyka funkci preskriptivní. To jsou všechny projevy, které nějakým způsobem předepisují, jak má který projev právního jazyka vypadat.

Existence dvou sémantických stupňů právního jazyka, tedy právního jazyka a právního metajazyka, dala prostor pro zformulování teorie, podle níž mohou v závislosti na těchto sémantických stupních existovat také dvě kategorie překladu právního jazyka: intrasémiotický (vnitrojazykový) překlad (mezi dvěma sémantickými stupni uvnitř jediného národního jazyka) a intersémiotický (mezijazykový) překlad (mezi dvěma různými národními jazyky).

Intrasémiotickým (vnitrojazykovým) překladem se rozumí „překlad“ uvnitř právního jazyka, překlad z prvního sémantického stupně do druhého, který je srovnatelný s procesem, jenž se v teorii práva nazývá též výklad (interpretace) práva.²⁰ Interpretace práva tu plní metalingvistickou funkci. Vysvětluje totiž význam jazykového kódu, a to prostředky právního metajazyka. Teorie práva definuje interpretaci jako proces, při kterém udílíme

¹⁶ V literatuře o právním jazyku bývá někdy používána dvojice pojmů – *právní jazyk* a *právnícký jazyk*. Rozhodnutí, který z obou pojmů zvolit jako vhodnější a správnější, může napomoci slootovorná analýza. Pojem *právní jazyk* vychází ze slova *právo*, zatímco termín *právnícký jazyk* je motivován slovem *právník*. Právní jazyk se váže k právu jako k označované skutečnosti, zatímco k právníkům se váže jako k jeho hlavním, ale nikoliv výlučným uživatelům. Srov. např. WRÓBLEWSKI, B. *Język prawny i prawniczy*. Kraków: Wydawnictwo Polskiej akademii umiění, 1948.

¹⁷ BATTIFOL, H. Observations sur la spécificité du vocabulaire juridique. In: *Mélanges G. Marthy*. Toulouse: Université des sciences sociales, 1978.

¹⁸ GRAHN, W. Bemerkungen zur Rechtssprache. In: *Rechtswissenschaft und objektive Gesetze der Gesellschaft*. Leipzig, 1977.

¹⁹ KNAPP, V. Einige Fragen der Legaldefinitionen. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*. 4/1980, s. 511 an.

²⁰ KNAPP, V., op. cit. v pozn. 19.

význam právní normě. K této teoretickoprávní definici, pojaté z hlediska účelu, lze doplnit definici z hlediska prostředku, kdy interpretací rozumíme překlad z právního jazyka do právního metajazyka.²¹ Tato druhá definice, tolik významná pro překlad právních projevů, je samozřejmě ve vztahu k první definici definicí podpůrnou, neboť i sama funkce právního metajazyka plní ve vztahu k jazyku právní normy podpůrnou funkci. Právní projevy prvního sémantického stupně je možno charakterizovat tak, že popisují určitou objektivní (právní) skutečnost. Druhý sémantický stupeň se vztahuje k právnímu jazyku jako jazykovému kódu – je tedy právním metajazykem.

Intersémiotickým (mezijazykovým) překladem se rozumí překlad právního textu z jednoho znakového systému do druhého, tedy překlad z jednoho národního jazyka do druhého (např. z češtiny do francouzštiny). Intersémiotický (mezijazykový) překlad je překladem v nejrozšířenějším slova smyslu. Aby byl překlad právního textu korektní, měly by se v jeho procesu uplatnit jak intersémiotický (vnitrojazykový) tak intrasémiotický (mezijazykový) překlad. Jinými slovy, překladatel by si měl pomoci právního metajazyka výchozího jazyka a cílového jazyka ověřit, zda překládaná právní norma má ve výchozím i v cílovém jazyce stejný nebo alespoň přibližný význam. Neprovádí-li se ověřování u celé právní normy, měl by je překladatel provádět alespoň u termínů. V teorii překladu se zhusta uvádí, že základními měřítky právního překladu je přesnost jazyková i věcná. Estetické kritérium právního překladu není prvořadé. Jazykové přesnosti může být dosaženo jen za předpokladu přiměřené jazykové připravenosti překladatele, ale i za předpokladu přiměřené připravenosti odborné. Zjednodušeně by se dalo říci, že předpokladem intersémiotického (mezijazykového) překladu je jazyková připravenost a předpokladem intrasémiotického (vnitrojazykového) překladu je připravenost odborná (tzv. doplňková odborná kompetence). Používání kontroly intrasémiotickým (vnitrojazykovým) překladem je totiž určitě snazší pro překladatele s právnickým vzděláním než pro ostatní překladatele, což souvisí s odbornou průpravou.²²

Proces výkladu práva se pohybuje spíše v rovině *de re*, čili jde mu o vztah právního projevu a právní skutečnosti, zatímco vnitrojazykovému překladu jde o proces *de dicto*, tedy jde mu o vztah právního projevu a jazykového znaku, protože je procesem metajazykovým. Aby celé toto porovnání nevyznělo příliš abstraktně a nicotně, lze rozdíl mezi pojetím *de re* a *de dicto* ukázat na porovnání názvů *Parlament*, *Parliament*, *Congress*, *Parlement* a názvu *nejvyšší zákonodárný sbor*. Bereme-li je z pohledu *de re*, čili z pohledu výkladu práva, není mezi nimi rozdíl, bereme-li je však z pohledu *de dicto*, čili z pohledu vnitrojazykového překladu, pak nutně shledáme, že ač mají stejný předmět, mají různý význam.

Přestože pojmy „výklad práva“ a „vnitrojazykový překlad“ jsou pojmy označující poněkud odlišné procesy, lze mezi nimi najít kompromisní průsečík, který je možno označit jako „interpretaci (výklad) právního jazyka“. Mezi pojem „interpretace (výklad) právního jazyka“ a „intrasémiotický (vnitrojazykový) překlad“ je možné znaménko rovnosti s klidným svědomím položit.

²¹ TOMÁŠEK, M. Právo – interpretace a překlad. In: *Acta Universitatis Carolinae. Philologica 4–5. Translatologica Pragensia V*. Praha, 1991, s. 147–154.

²² TOMÁŠEK, M. La terminologie communautaire dans l'Europe centrale: le cas tchèque. In: F. Massart – S. Vogeleer (ed.). *Barrières insoupçonnées de l'Europe sans frontières*. Bruxelles: Academia, 1995.

3. BRÁNA KE SROVNÁVÁNÍ

Zásadní využití poznatků o právní lingvistice a o právním překladu představují v Knappově díle jeho práce o právní komparatistice. Dílčí články začal publikovat už ve druhé polovině 60. let. Větší prostor pro rozvoj této disciplíny mu paradoxně přinesla až léta 70., i když právní komparatistika nesla v té době nálepku nemarxistické pavědy. Knappův článek z roku 1971 *Velké právní systémy*²³, zřetelně ovlivněný pařížským komparatistou René Davidem, se stal myšlenkovým základem k jeho stejnojmenné knize z roku 1996.

V knize *Velké právní systémy* z roku 1996 formuluje Viktor Knapp velmi zřetelně vztah právního překladu a právní komparatistiky.²⁴ *Hlavní problémy vyvstávají, tehdy, píše Viktor Knapp, jde-li o srovnávání právních norem vyjádřených různými jazyky, a to hlavně, nejde-li o různé jazykové verze téže normy. Při takových právních normách totiž není důležitý jen překlad jazykový (lexikální), ale především je důležité správné porozumění právním realitám dotýčným jazykovým výrazem designovaným.*²⁵

Systémově tu lze ve shodě s Knappovými závěry odlišit situace, kdy je právo jednoho státu vyjádřeno jedním jazykem (ČR, Maďarsko, Polsko), kdy je právo jednoho státu vyjádřeno více jazyky (Kanada, Belgie, Švýcarsko) a konečně, kdy je právo různých států vyjádřeno jedním jazykem (Německo – Rakousko – Švýcarsko, Francie – Belgie – Lucembursko – Kanada, Velká Británie – USA – Austrálie – Nový Zéland – Kanada).²⁶

Je-li právo jednoho státu vyjádřeno jedním jazykem, je situace pro vnitrojazykový překlad jednoznačná. Provádí se uvnitř tohoto jazyka a překlad do jiného jazyka, kterým se označuje právo jiného státu, je už věcí mezijazykového překladu. Jen pro zajímavost, i zde někdy může vzniknout problém, pokud je tu různé „regionální právo“. Například v USA mají některé státy, třeba stát Louisiana,²⁷ občanský zákoník, který zavádí do amerického práva pojmy jemu neobvyklé, například už samotný termín *Civil Code*. Je-li právo jednoho státu vyjádřeno více jazyky, je situace pro vnitrojazykový překlad vlastně obdobná. Takový předpoklad platí *mutatis mutandis* i pro právo EU, které je vlastně jedním právem, vyjádřeným jazyky všech členských států. Při návaznosti na mezijazykový překlad je ovšem nutné mít na zřeteli, že pojmy musejí vyjadřovat tutéž právní skutečnost, protože jde o právní systém jediného státu. To je někdy velký problém například v Kanadě, kde vedle sebe existuje angličtina jako jazyk zemí s angloamerickým, převážně nepsaným právem, a francouzština jako jazyk zemí kontinentálního, psaného práva. V Kanadě, přesněji řečeno v Quebecu, je tak například většina principů občanského zákoníku – *Code civil* – převzata z francouzského práva a je tu patrná inspirace *Napoleonským kodexem* z roku 1804.²⁸ Kanadské občanské právo je i v anglické verzi

²³ KNAPP, V. *Velké právní systémy*. *Právník*. 1971, roč. 110, č. 9, s. 696–717.

²⁴ KNAPP, V. *Velké právní systémy: úvod do srovnávací právní vědy*. Praha: C. H. Beck, 1996, s. 99 an.

²⁵ Srov. též KISCH, I. *Droit comparé et terminologie juridique*. In: M. Rotondi. *Buts et méthodes de droit comparé*. Padova/New York, 1973, s. 411–413.

²⁶ TOMÁŠEK, M. *Překlad jako metoda poznání evropského práva*. In: Milan Hrala Septuagenarius. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica 1/2002. Translatologica Pragensia VII*, s. 163–174.

²⁷ Stát Louisiana si podržel občanský zákoník z roku 1870 jako součást francouzské kultury, již si zachoval z dob, kdy byl ve francouzském panství.

²⁸ MOUNIN, G. *La linguistique comme science auxiliaire dans les descriptions juridiques*. *Meta*. 1979, Vol. 24, no. 2, s. 9–17.

tvořeno překladem francouzské kodifikace, i když některé její prvky se zcela vymykají zásadám angloamerického právního systému. Naproti tomu kanadské trestní právo je i ve frankofonní části založeno na překladu trestního kodexu *Criminal code* z anglofonní oblasti, což se projevuje nejen ve francouzském názvu této normy – *Code criminel*, který se liší od běžného názvu trestněprávních kodifikací ve Francii nebo v Belgii – *Code pénal*, ale i v pojetí trestního práva, které vychází z angloamerických principů klasifikace deliktů, čímž se liší od kontinentálního, francouzského pojetí. Například členění deliktů jednáni na *treason*, *felony* a *misdemeanour* v kanadském trestním právu odpovídá spíše angloamerické koncepci než koncepci románsko-germánské. Je-li právo různých států vyjádřeno jedním jazykem, nelze přirozeně mluvit o mezijazykovém překladu, takže to je přesně výlučné pole působnosti pro překlad uvnitř jediného jazyka, čili pro překlad vnitrojazykový. Největším úskalím pro překladatele jsou různé varianty jediného jazyka v různých státech. V obecném jazyce je to například notoricky známé, jazykově rozdílné vyjádření některých číslovek francouzštinou ve Francii – 90 = *quatre-vingt-dix* – a v Belgii nebo ve Švýcarsku – 90 = *nonante*. Takové číslovky jsou však také ve slovním vyjádření součástí úředních listin, a tedy i součástí právního jazyka. Francie dokonce musela uznat, že slovní vyjádření číslovek belgickou či švýcarskou variantou na belgických či švýcarských úředních listinách je právně platné i ve Francii, protože jde o variantu francouzštiny v Belgii a ve Švýcarsku, nikoliv o projev nespisovného jazyka. Nejvděčnější příklady variant právního jazyka v různých státech se určitě hledají v německy mluvící oblasti, kde vedle sebe existují právní jazyk německý, v němž navíc dožívají některé právní pojmy z bývalé NDR, právní jazyk rakouský a právní jazyk švýcarský. Například termín *neopomenutelný dědic* se řekne německy v Německu *pflichtteilsberechtigter Erbe*, zatímco rakouské právo zná jen termín *Noterbe*. Termín *požívání* (*ususfructus*) se v Německu řekne *Niessbrauch*, v Rakousku *Fruchtniessung* a ve Švýcarsku *Fahrnis*.²⁹ Nicméně i angličtina se může pochlubit řadou variant v angličtině britské nebo americké. Tak například termín *juror* označuje *porotce* v britské angličtině, zatímco v americké angličtině se *porotce* řekne *jurymen*. Při překladu do angličtiny je kupříkladu také třeba dát pozor na to, že *parciální pacht* má v britské angličtině ekvivalent *farming leasehold* zatímco v americké angličtině má ekvivalent *share-crop system*. Rozdíly ovšem existují i mezi právní angličtinou „anglickou“ a „skotskou“, kde například *to compare* je skotskou variantou *to appear*, čili *dostavit se k soudu*, nebo ve Skotsku se *porota* označuje termínem *assize*, zatímco v Anglii, ale i v USA slovem *jury*. I pro takové problémy platí, že nejdůležitější je správně pochopit označovaný pojem a případné přizpůsobení „regionální“ variantě je až věcí další, avšak rovněž velmi důležitou pro správnost právního překladu.³⁰

Z hlediska právního překladu se v takových případech uplatní zejména překladatelský postup modulace. Ten spočívá v převodu sémantické (významové) stránky právního projevu ve výchozím jazyce do odpovídající sémantické (významové) stránky v jazyce cílovém za použití přiměřených výrazových prostředků. Překladatelský postup modulace je tak vlastně vzájemným působením sémantických metod vnitrojazykového pře-

²⁹ KNAPP, V. Právní pojmy a právní terminologie. In: *Státní správa. Bulletin Ústavu státní správy*. Praha, 1978, č. 4, s. 4 an.

³⁰ TOMÁŠEK, M. Prorůstání adversárních a inkvičních prvků při europeizaci trestního procesu. *Právník*. 2009, roč. 148, č. 5, s. 467–480.

kladu mezi dvěma jazyky.³¹ K tomu je nicméně nezbytné znát dokonale právní pojmy a systémy výchozího a cílového jazyka. A často nejen to. Některé právní pojmy mohou mít svůj specifický historický původ. Historická podmíněnost se projevuje ve dvojitým dopadu – přechodném a trvalém. Přechodný dopad historické podmíněnosti charakterizuje vznik právních výrazů a jejich užívání pouze po určitou dobu a poté jejich propad mezi archaismy. Sem patří termíny *berně* nebo *jitro* (*plošná míra*). Takové termíny jsou z hlediska vnitrojazykového překladu cizincem nepřijemné, protože vyžadují nezřídka archivářské pátrání právě po jejich historické podmíněnosti. Například francouzský termín *limoger* znamená *sesadit někoho pro neschopnost přeložením na jiné místo*. Historická podmíněnost tohoto termínu sahá do let 1914–1918, kdy maršál Joffre posílal neschopné generály do města Limoges, které bylo tehdy vzdáleno od fronty. Takové skutečnosti je rozhodně nutné znát už při vnitrojazykovém překladu, tedy před zahájením překladu do jiného jazyka. Například u anglického termínu *Enoch Arden Laws* je dobré vědět, že název pochází od hrdiny Tennysonovy básně, skrývajícího svou existenci před vlastní manželkou, která ho považuje za zemřelého a uzavře nový sňatek. Z toho pak plyne povaha těchto zákonů USA, které připouštějí zrušení manželství a uzavření nového sňatku, jestliže jeden z manželů nedal vědět, že je na živu po určitou dobu (5 let ve státě New York). Jde tedy o druh prohlášení za mrtvého. Právě v takových případech se někdy chybuje, pokud si překladatel při vnitrojazykovém překladu nezjistí původ třeba slov *Enoch Arden* a považuje je kupříkladu za místní jméno. Někdy má ovšem historická podmíněnost trvalý dopad, a to zejména v případech, kdy se příslušný termín natolik rozšíří a vžije, že je jeho obsah znám ve více jazycích, a už se obvykle zapomene, jak vlastně vznikl. Tak například anglickému slovu *to boycott*, které se rychle uchytilo ve více jazycích – *bojkotovat*, *boycotter*, *boycottieren*, dal vzniknout jistý kapitán Boycott, který byl jako vlastník půdy odříznut od světa svými sousedy v době nepokojů půdní ligy v Irsku roku 1880. Už o něco známější je původ slova *to lynch* – *lynčovat*, *lyncher*, *lynchen*, odvozený od příjmení farmáře Lynche, který ve státě Virginia v USA potrestal zločince bez náležitého soudu.³²

4. EVROPSKÁ BRÁNA JAZYKŮ

Když už se stať k počtu příspěvku Viktora Knappa k rozvoji oboru právní lingvistiky výrazně přechýlila do své druhé poloviny, je na místě otázka po současné a budoucí využitelnosti jeho myšlenek v relevantních právních disciplínách. Soustředím se tu konkrétně na vztah výše napsaného a shrnutého ke svému oboru, totiž k evropskému právu. Vztah Viktora Knappa k evropskému právu byl vcelku pozitivní. Ve svém díle *Velké právní systémy* z roku 1996 ho charakterizuje jako *artefakt, který na rozdíl od jednotlivých okruhů kontinentálního práva nevznikl přirozeným vývojem, ale záměrnou integrační činností*.³³

³¹ K typologii překladatelských postupů srov. zejména VINAY, J. P. – DARBELNET, J. *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris: Didier, 1958.

³² DOCTE, E. le. *Čtyřjazyčný právní slovník* (překlad a uspořádání české části M. Tomášek). Praha: Codex, 1997.

³³ KNAPP, V., op. cit. v pozn. 24, s. 118.

Samo evropské právo je nejlepším příkladem praktické využitelnosti jazyků a právního překladu v konkrétní praxi. Evropská unie používá v současné době 24 úřední jazyky a její jazykový režim nemůže být založen na upřednostnění jednoho nebo několika jazyků. Taková praxe by vedla k nerovnosti mezi členskými státy a nebyla by koneckonců ani možná z toho důvodu, že unijní právo se rovněž uplatňuje vůči jednotlivcům na území členských států. Jejich občané přitom uspokojivě neznají cizí jazyky, které by mohly sloužit jako výlučné úřední jazyky celku. Používání pouze omezeného počtu vybraných jazyků by tak bylo neslučitelné se zásadou právní jistoty, která vyžaduje, aby právní úprava umožnila dotčeným osobám seznámit se přesně s rozsahem povinností, které jim ukládá, což lze zaručit pouze řádným vyhlášením v úředním jazyce adresáta.³⁴ Podle rozhodnutí Soudního dvora EU by bylo v rozporu se zásadou rovného zacházení uplatňovat stejně povinnosti uložené právní úpravou ve členských státech tam, kde mají jednotlivci možnost seznámit se s těmito povinnostmi ve svém mateřském jazyce, a v členských státech, kde by to nebylo možné.³⁵ Z hlediska jazykového výkladu zaujal Soudní dvůr již poměrně dávno stanovisko, že odlišuje-li se pramen evropského práva v několika jazykových verzích, pak je třeba přihlížet ke všem verzím a hledat tak smysl daného ustanovení.³⁶ Nejen teorie, ale také judikatura evropského práva tak otevírá cestu pro vnitrojazykový překlad jako metodu jednotného výkladu a jednotné aplikace unijního práva.

Jazyk je v evropském kontextu považován nejen za prostředek komunikace, ale též za nositele kulturních hodnot evropských národů. Jazyková diskriminace je na základě judikatury Soudního dvora považována za zakázané jednání.³⁷ Na druhé straně existují i na základě judikatury Soudního dvora pochybnosti, zda jsou všechny jazyky EU rovnocenné. Zásada rovnosti všech 24 úředních jazyků EU vyplývá z nařízení Rady č. 1/1958 EHS, o jazykovém režimu v platném znění. Dle názoru Soudního dvora však jde o sekundární právní úpravu, zatímco článek 342 Smlouvy o fungování EU umožňuje Radě stanovit jednomyslně pravidla pro používání úředních jazyků v orgánech Unie. Teoreticky je tak možné, a v praxi k takové situaci dochází, že jsou například dána omezení pro použití jazyků ve styku s některými institucemi a orgány EU.³⁸ Taková omezení shledal Soudní dvůr jako racionální, i když nemohou omezit právo občanů obracet se na unijní instituce a orgány ve vlastním úředním jazyce EU a legitimně očekávat odpověď v témže jazyce.³⁹

Národní jazykový režim, vnitrostátní právní úprava zacházení s úředními nebo menšinovými jazyky, má své meze tam, kde by omezoval výkon některé ze základních svobod

³⁴ TOMÁŠEK, M. – TÝČ, V. a kol. *Právo Evropské unie*. Praha: Leges, 2013.

³⁵ Rozsudek Soudního dvora EU ve věci C-161/06 Skoma-Lux v. Celní ředitelství Olomouc, ze dne 11. prosince 2007, SbSD 2007 I-10841.

³⁶ Rozsudek Soudního dvora ES ve věci 29/69 Stauder, SbSD 1969, 419 an.

³⁷ AMMON, U. Language Conflicts in the European Union. *International Journal of Applied Linguistics*. 16/3, s. 319–338.

³⁸ WU, HUIPING. *Das Sprachenregime der Institutionen der Europäischen Union zwischen Grundsatz und Effizienz*. Frankfurt/Main: Peter Lang, 2005.

³⁹ Soud první instance ve věci T-120/99: Christina Kik proti Úřadu pro harmonizaci na vnitřním trhu (ochranné známky a vzory) – OHIM a Evropský soudní dvůr ve věci C-361/01 Christina Kik podávající kasační opravný prostředek proti rozsudku Soudu prvního stupně ES (T-120/99) ze dne 12. července 2001, SbSD 2001 II-02235.

vnitřního trhu EU.⁴⁰ Vnitrostátní právní úprava menšinových jazyků nemůže diskriminovat občany jiných členských států, kteří takový menšinový jazyk používají.⁴¹ Všude tam, kde se členský stát rozhodne podporovat jakýkoliv jazyk, nemůže takovou podporou diskriminovat občany jiných členských států, kteří takový jazyk používají.⁴² A naopak, členský stát nemůže diskriminovat příslušníky jiných členských států tehdy, jestliže prokázání jazykových způsobilostí váže toliko na formální osvědčení vlastních orgánů a neuznává osvědčení o jazykové způsobilosti v témže jazyce od institucí jiného členského státu.⁴³

Jak vidno z uvedených příkladů, nároky na překlad právního jazyka mezi úředními jazyky Evropské unie neustále rostou. Přes veškerou snahu minimalizovat rozdíly ve výkladu jednotlivých jazykových verzí pramenů práva EU, zejména výkladem pojmů v právních předpisech, zůstává otevřena řada teoretických a praktických otázek. Čím více evropské právo proniká do právních oborů, vyhrazených donedávna toliko národnímu právnímu režimu, tím více se otevírá Pandořina skříňka rozdílu v právní terminologii. V poslední době se to nejzřetelněji projevuje v právu trestním v souvislosti s procesem europeizace trestního práva.

Výmluvným příkladem je postih tzv. „unijních deliktů“, čili zvláštní okruh úpravy představující podvody a jiná protiprávní jednání ohrožující finanční zájmy Unie, v našem prostředí § 260 trestního zákoníku. Článek 325 SFEU zavazuje Unii a členské státy přijímat opatření, která mají odstrašující účinek a poskytují v členských státech a v orgánech, institucích a jiných subjektech Unie účinnou ochranu. Unie společně s členskými státy jsou tak spoluodpovědní za přijetí opatření za účelem ochrany finančních zájmů Unie, která musí poskytovat účinnou a stejnou ochranu těmto zájmům ve všech členských státech. Pod touto ochranou se rozumí prevence škody nebo ohrožení finančních zájmů podvodnou činností a mezinárodním ekonomickým a finančním trestným činem, případně účinný postih těchto jednání. Už samo slovo *podvod* představuje v tomto i v jiných kontextech překladatelský problém. Anglický nebo francouzský ekvivalent *fraud* nemá s češtinou totožný sémantický obsah. Ve francouzštině se slovu *fraud* přikládá význam úkladu, jehož se používá, aby byl někdo oklamán. Podvod ve francouzském právu se může lišit od úmyslu tím, že úmysl obsahuje v sobě vždy podvod, stejně jako například v biologii rod obsahuje v sobě druh, kdežto podvod v sobě úmysl neobsahuje.⁴⁴ Uvedené vymezení francouzského pojmu však neřeší otázku, která je pro české trestní právo podstatná, totiž, zda tímto zlomyslným jednáním musí být uváděn jiný v omyl, což je obligatorní sémantický znak české definice podvodného jednání.⁴⁵

⁴⁰ GRIN, F. *Language Policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. New York: Palgrave Macmillan, 2003.

⁴¹ Rozsudek Soudního dvora EU ve věci C-274/96: Trestní řízení proti Horstu Ottovi Bickelovi a Ulrichu Franzovi z 24. listopadu 1998, SbSD 1998 I-7637.

⁴² Rozsudek Soudního dvora ES ve věci C-379/87: Anita Groener proti Minister for Education and the City of Dublin Vocational Educational Committee z 28. listopadu 1989.

⁴³ Rozsudek Evropského soudního dvora ve věci C-281/98, Roman Angonese proti Cassa di Risparmio di Bolzano SpA ze dne 6. června 2000, SbSD 2000, 4139.

⁴⁴ ROUX, J.-A. *Des Conditions Fondamentales de la Responsabilité Pénale. Cours de Droit Criminel Français*. 2. vydání. Paris, 1927, s. 141–155.

⁴⁵ TOMÁŠEK, M. et al. *Europeizace trestního práva*. Praha: Linde, 2009.

Uvedený příklad je ukázkou dalšího z teoretických přínosů Viktora Knappa ke vztahu práva a jazyka, totiž k problematice tzv. „opravy slov“, kdy se v překladu některé sémantické znaky mohou ztrácet, nebo naopak některé mohou přibývat. V širším kontextu se naznačená problematika týká přenosu tzv. právních transplantátů, čili pojmů a institutů cizích právních řádů, které dostávají do právních řádů národních. Jejich studium, včetně aspektu „opravy slov“, je významnou výzvou současné právní vědy.⁴⁶

Francouzská právní úprava podvodu v trestním zákoníku (čl. 313) používá například označení *l'escroquerie* (*tromper une personne physique ou morale*). V textu tohoto ustanovení se vedle předpokladu „vedení v omyl“ objevuje slovní spojení „podvodnými jednáními“, *manoeuvres frauduleuses*. Nicméně výrazy *fraud*, *frauduleusement* používají i jiná ustanovení francouzského trestního kodexu, kde vyjadřuje toliko poškozovací úmysl bez nutnosti uvést jiného v omyl. Sémantickou analýzou jsme tudíž dospěli k závěru, že francouzská koncepce má pod označením *fraud*, *frauduleux* na mysli především tzv. promyšlený poškozovací/zlý úmysl (*faute intentionnelle – prémédiation*),⁴⁷ jako obligatorní znak trestného činu, a pokud v některých případech předpokládá také uvedení v omyl, vyjadřuje jej výslovně jinak. Anglická právní terminologie rozumí pod pojmem *fraudulent* především pohnutku (*state of mind*). Označení *fraudulent* například podle americké teorie znamená specifický poškozovací úmysl (*an intent to defraud*), který je součástí definice trestného činu.⁴⁸ Tím se ovšem velmi přibližuje shora uvedenému francouzskému sémantickému obsahu, a naopak se vzdaluje českému sémantickému pojetí podvodu, neboť to vyžaduje navíc uvedení jiného v omyl. Z hlediska sémantického rozsahu je třeba považovat uvedená francouzská a anglická vyjádření za obecnější než české označení *podvod* a při překladu mít tuto skutečnost vždy na paměti. Tak je ovšem založen překladatelský problém všude tam, kde dochází k interakci ustanovení čl. 325 SFEU a § 260 našeho trestního zákoníku, neboť pojetí poškozování finančních zájmů EU podle unijního práva je značně široké a nelze vyloučit, že v některých případech by mohl § 260 projít testem předvídatelné trestnosti. Je nad veškerou pochybnost, že soudce má podle principu eurokonformního výkladu vykládat národní právo ve světle práva unijního.⁴⁹ Eurokonformní výklad má být využíván též v oblasti trestního práva.⁵⁰ Tam ovšem může narazit na výraznou bariéru předvídatelné trestnosti, neboť povinnost soudu k eurokonformnímu výkladu by neměla vést k zavedení nebo zvýšení trestní odpovědnosti jednotlivce za jednání, které by bez eurokonformního výkladu jinak trestné nebylo.⁵¹ Přičemž k takovému posunu za hranice eurokonformního výkladu by mohlo přispět i nesprávné překladatelské řešení v některých skutkových situacích.

* * *

⁴⁶ TOMÁŠEK, M. O aktuálních trendech naší nauky veřejného práva. *Právník*. 2012, roč. 151, č. 10, s. 1057–1073.

⁴⁷ SOLNAŘ, V. – FENYK, J. – CÍSAŘOVÁ, D. *Systém českého trestního práva. Základy trestní odpovědnosti*. Podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha: Orac, 2003, s. 277.

⁴⁸ PERKINS, M. R. *Criminal Law*. Mineola–New York: The Foundation Press, 1957, s. 765.

⁴⁹ Rozsudek Soudního dvora ES v právní věci C-14/83 Von Colson, SbSD 1984, 1891.

⁵⁰ Rozsudek Evropského soudního dvora v právní věci C-105/03 Tribunale di Firenze v. Maria Pupino ze dne 16. června 2005.

⁵¹ Rozsudek Soudního dvora ES v právní věci 80/86 Kolpinghuis, SbSD 1987, s. 3969 nebo ve spojených věcech C-206/88 a 207/88 Venosso a Zanetti, SbSD I-1990, s. 1461.

Zásada jednotného výkladu a jednotné aplikace práva Evropské unie ve všech členských státech otevírá nepřehledné množství překladatelských problémů,⁵² jež by si vyžádaly daleko větší prostor, než je ten, který mně je tu vymezen a který nechci v tomto speciálním čísle *Právnicka* využívat na úkor ostatních kolegů, již sem přispívají k počtě 100. výročí narození Viktora Knappa. Zakončím proto shrnutím, že metody překladu právního jazyka, které Viktor Knapp ve svém díle nastínil, mají v kontextu práva EU stále trvalou nejen teoretickou, ale hlavně praktickou využitelnost.

Článek vznikl v rámci programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově PRVOUK 06 „Veřejné právo v kontextu europeizace a globalizace“.

prof. JUDr. PhDr. Michal Tomášek, DrSc.
Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

⁵² POTŮČEK, P. Twenty Years of Creating the Czech Terminology of European Law. *The Lawyer Quarterly*. 2011, Vol. 1, no. 3, s. 198–199.

Michal Tomášek

Viktor Knapp in the Gate of Languages

Abstract: Professor Viktor Knapp mastered several foreign languages – English, French, German, Russian and Spanish. In 1930s, as a student at Prague grammar school he received a solid knowledge of Latin which is considered to be a basis of both general and linguistic logic. Viktor Knapp presented his first semantic analysis of legal terminology in 1947 in his book on Nazi legal philosophy. During 1960s and 1970s, he brought up important theoretic conclusions on legal language, legal metalanguage and linguistic interpretation. All these methods were applied by Viktor Knapp in his monographs and articles on comparative law. The contribution by Viktor Knapp to the general theory of legal translation is broadly reflected at present in theory and practice of contemporary European law.

Key words: Viktor Knapp, legal language, legal linguistics, legal translation, European law